

Barkácsol. — Amikor valaki asztalos, bognár, vagy ács munkát végez, fur, farag, de a munka nem szakmája. Kontára annak, amit csinál, de azért meg tudja csinálni. Barkács embőr az olyan embőr, aki gyalogszéket, kapanyelet, keréktalpat meg tud csinálni, még a zsuptetőt is fel tudja verni. „Oszt miből él, hogy az apja ézavarta? Nyáron más föggyibe vetőget, télön mög éjár barkácsoni“.

Barmol. — A barkácsol-lal rokonságban van. Barmol az, aki szintén nem mestere a munkájának, de nem is tudja rendesen elvégezni. Amikorra a kezébe került dolog úgy kerül ki a kezéből, hogy első pillanatra meglátszik rajta a hitvány értetlen munka. Barmol az, aki gyalu helyett baltával simítja ki a kapanyelét. Aki fűrész helyett bicskával vágja ketté a kapanyelet stb. „A sógor maga barmóta a kaszanyelit, ki is keszte a kezit dére alaposan“.

Kiss László.

(Folytatjuk.)

S Z E M L E

N. Sebestyén Irén: Az uráli nyelvek régi halnevei. Nyelvtud. Közl. XLIX. (1935) 1—97.

Ezen alapos tudásról, nagy szorgalomról és kiváló kritikai érzékről tanuskodó tanulmány az újabb magyar összehasonlító nyelvészeti irodalom egyik legjelesebb terméke, amelynek még a magyar őstörténet szempontjából is igen nagy jelentősége van. Különösen becsessé teszi számunkra N. Sebestyén Irén dolgozatát az a körülmény, hogy még a régi pozitivistá módszer alapján készült, vagyis szerzője nem valami előlegesen felállított tételt akar a halnevek segítségével igazolni, hanem szinte teljesnek látszó, nagyon gazdag anyagának nyelvészeti feldolgozása után igyekszik a tényekből bizonyos megállapításokra eljutni. Ezzel a módszerrel sikerült is neki maradandót, nem pedig rövid életű őstörténeti regényt alkotnia.

Megállapításai szerint az uráli (finnugor + szamojéd) őshazának különösen jellemző halfajtája a nemes lazac (salmo salar) volt, amely halfajta csak a Jegestenger európai vizeiben található, az Uralon túl már nem fordul elő. Ezek szerint az uráli őshaza Európa északkeleti vidékén volt. Mivel pedig az uráli ősnép a halnevekből következőleg a tokféléket is ismerte, az őshaza déli irányban még a Volga északi mellékvizeti felsőfolyásának vidékére is kiterjedt, ahová a tokfélék még felvándorolnak (a Jegestenger vizeiből t. i. hiányoznak). A finnugor őshaza a lazacfajtákra vonatkozó elnevezések alapján kiterjedt ugyan még az

uráli őshaza déli részére, azonban annál már jóval délebbre is, amit különösen a harcsára vonatkozó elnevezések tanúsítanak, a harcsa ugyanis a Káma északi mellékfolyóiban alig található (a Jegestenger folyóiból természetesen teljesen hiányzik). A harcsára vonatkozólag szerzőnk két nevet közöl, a két név közül azonban csak az egyiket tekinthetjük bizonyító értékűnek (az 54. sz.-t). Az a körülmény ugyanis, hogy a magyar *menyhat* szó finn megfelelője 'harcsa' jelentésben is használatos, egyszerű névátruházás eredménye is lehet: más finnugor nyelvben t. i. nincs meg a szó megfelelőjének ez a jelentése. A finnugor őshaza szempontjából még figyelmet érdemel az abramis brama (lapos keszeg) nevének előfordulása, amennyiben ez a hal különösen Közép- és Közép-Kelet-Európára jellemző: Északkelet-Európa és Szibéria vizeiből teljesen hiányzik.

Az uráli ősnép életében a lazacfélékre vonatkozó elnevezések igen nagy számából (17) következőleg a lazachalászatnak különösen nagy jelentősége lehetett. Érdekes azonban, hogy uráli halászati műszót mégis alig ismerünk, pedig amint N. Sebestyén Irén is hangsúlyozza, a lazachalászhoz aránylag jó halászati eszközök, igen nagy ügyesség és elég magasfokú intelligencia szükségesek.

A finnugor ősnép azzal, hogy délebbre költözködött az uráli őshazából, nemcsak más természeti viszonyok közé került, hanem gazdasági viszonyaiban is jelentős változáson ment keresztül. Nehezen érthető azonban, hogy mi készíthette a finnugor ősnép egy részét arra, hogy elhagyja a főtáplálékát adó lazacos északi vizeknek a mellékét és délebbre költözzék; talán arra gondolhatnánk, hogy valami halvész kényszerítette őket erre. Helyesen hangsúlyozza N. Sebestyén Irén, hogy a finnugor ősnép életében a halászatnak már kisebb jelentősége lehetett, mert hisz az ő életükben már az állattenyésztés és a földművelés is szerephez jutott. Mivel ez most már nemcsak a NNy-ben olvasható, hanem egy akadémiai folyóiratban is, remélhetőleg az ősmagyar népet a tankönyvek sem fogják már sokáig „zsákmányoló” életmódot folytató népek tisztelni, ahogy jelenleg még országszerte tanítják.

Mivel az ősmagyar népet már régebben is bizonyos irodalmi forrásadatok túlértékelése következtében halásznépnek tartották, a magyar néprajz egyetlen területe sincs annyira felgyűjtve, mint ép a halászaté. Azonban már Jankó is kezdte felismerni, hogy a magyar halászat jelentős részében szlávok jellegű; a középkor legnevezetesebb halászati berendezéséről, a szegyérről, pedig e sorok írója mutatta ezt ki. (Ujb. VII. 122—150.) Legújabbban pedig Cs. Sebestyén Károly hangsúlyozta (N. M. Ért. 1935. 108), hogy a magyar egyáltalán nem halevő nép és a középkor folyamán is csak egyházi ráhatás folytán kaphatott rá a halevérsre. Ibn Rósztehnak a magyarság téli halászatára vonatkozó adata Cs. Sebestyén Károly szerint a nomadizáló pásztornép költözésének téves értel-

mezésén alapulhat. Szerinte ugyanis nem a halászat kedvéért húzódtak a régi magyarok télen a folyók közelébe, hanem mivel itt inkább védekezhettek a steppék hirhedt szélvihara ellen és mivel a partmenti területeken még téli időben is akadt némi élelem állataik számára. A magyar nyelv finnugor eredetű halneveinek figyelembevételével ez a magyarázat nagyon elfogadhatónak látszik. A magyarban ugyanis összesen csak négy finnugor eredetű halnév van: *keszeg*, *menyhal*, *őn* és *tathal*. Különösen feltűnő, hogy még a harsa finnugor elnevezése sem maradt meg a magyarban, pedig e hálnak különösen nagyjelentőségűnek kellett volna lennie a Fekete tenger folyóinak mentén lakó „halásznép” számára. Érdekes, hogy hasonlóan kevés finnugor eredetű halnév van a mordvinban is, és hogy e kevés közül három megvan a magyarban is. Ezek alapján elfogadhatjuk Sebestyén Károlynak azt a nézetét, hogy a halászatnak annak a népnek az életében, amelyet már magyarnak mondhatunk, csak nagyon alárendelt jelentősége és szerepe lehetett.

Moór Elemér.

Fodor Ferenc: Adatok a magyar gyepük földrajzához.
Hadtört. Közl. XXXVII. (1936), 113–144 (egy térképmelléklettel.)

A magyar történeti irodalomban meggyökeresedett már az a török analógiákra támaszkodó felfogás, hogy az Árpádkorban szakadatlan *gyepü*-vonal zárta be a magyarság települési területét, sőt újabban még azt is történeti tényként kezdi már emlegetni, hogy a magyar törzseket is gyepük választották volna el egymástól. Ha azonban az oklevelekben előforduló gyepüadatokat nem török szemüvegen keresztül vizsgáljuk, akkor arra a megállapításra kell jutnunk, hogy gyepük csupán az országba vezető utak környékén voltak alkalmas helyeken elhelyezve. Történeti adatok tanúsítják ugyanis, hogy a betörő ellenség a gyepüket meg is kerülhette, ha a terepviszonyokkal ismerős vezetői voltak. Így kerültek meg az altaichi évkönyvek adatai szerint 1043-ban a németek Péter párhíveinek kalauzolása mellett a répcemelléki gyepüket („iter stagnantibus aquis et machinis more illis solito interclusum”), ugyanúgy sikerült ez nekik 1063-ban is, amikor Salamon párhíveinek a kalauzolását vehették igénybe.¹ Természetes, hogy ezen védelmi műnek a toponomastikában is nyomokat hagytak, csakhogy nem mindig települési neveken, hanem gyakran csak dülőneveken. Hogy például a Rába-völgy gyepüje Nagycsákánynál volt, azt az ott előforduló *Baranya* dülőnév (v. ö. Pesty, Helynévtár) világosan tanúsítja; ugyancsak a *Baranya* dülőnév (v. ö. Nyr. 32, 178) tanúsítja, hogy a Pinkavölgy gyepüje Alsóórnnél volt. Ilyen völgyelzáró gyepü természetesen több is lehetett alkalmas helyen az országútvonalak mentén. A gyepüket a kutatók eddig főleg a településnevekben nyomozták; mivel pedig szakadatlan vonalak képzelték a gyepút, nagyon sok nevet hoztak — többnyire

teljesen helytelenül — az árpádkori gyepükkel kapcsolatba. Nagyon szükséges volna már a gyepükre vonatkoztatott névanyagot kritikai vizsgálat tárgyává tenni. Fodor Ferenc nem ezt tette, hanem kiírta azokat a helyneveket, amelyeket különböző szerzők eddig kapcsolatba hoztak a gyepükkel és ezek alapján térképen felvázolta azt a szakadatlan gyepűvonalat, amely a történeti adatok kétségtelen tanúbizonysága alapján sosem is létezett; a nehézségeken és a szakadékokon fantáziája segítette át. Az eddigi gyepükre vonatkoztatott helynévi adatokat azonban saját névmagyarázataival is igyekezett megszorítani, hogy t. i. a gyepűvonal megrajzolásánál ott is valami adatfélére hivatkozhasson, ahol csak képzelőtehetségére támaszkodhatott volna. Névmagyarázatai közül egyet bemutatok végletesen felületese és kritikátlan eljárásának jellemzésére. „*Tenke* jelentése — írja — az akadémiai szótár szerint a török nyelvekben „szük“. „Az akadémiai szótár“ kifejezésen természetesen a jó öreg Czuczor-Fogarassy értendő, ahol éleselméjű gyepükutatónk azt olvashatta, hogy a *tenk* szó megvan a perzsában „szük“ jelenésben, „hasonlókép a török nyelvben *tenki* (... szintén perzsa szó) ugyanazt jelenti“. Vagyis szerzőnk egy oszmánli-törökben esetleg meglévő perzsa jövevényszó segítségével nyomozza az árpádkori gyepűvonalat. A *Tenke* helynév azonban még nem volt erre a célra elégséges, ezért „az ebből származtatott *Tanka*, *Tenkő*, *Tankó*, *Tonka*, *Tenkes* helynevek“ elterjedését is figyelembeveszi elképzelt gyepűvonalának megrajzolása érdekében. Talál is ilyen gyepűszűkületeket *Tonkaházán* Pozsonymegyében és Túrócme gyében (a *Tonkaháza* névben persze a *Tamás* név becéző alakja szerepel). Sőt még a valkói *Chankfalwa* nevet (v. ö. Csánki 2, 300) is *Tankafalvának* akarja tudni, csak hogy egy újabb szűkületet fedezzen fel. Ez azonban még mind kevés volt neki. Állítólag egy régibb helynévtárunk a vas megyei *Tauka* falut *Tanka* néven említi (természetesen sajtóhiba következtében). „Úgy látszik azonban — írja —, hogy neve elnémetesítve mint *Tauchen* került bele Lipszky repertóriumába, ... míg azután végül az ősi *Tanka*, a német *Tauchen*-en keresztül eljutott a *Tauka* „magyarosított“ névig“. Ehhez csak azt kell tudnunk, hogy *Tauka* Szentgotthárdtól délnyugatra fekszik, *Tauchen* pedig Borostyánkő vidékén. De szerzőnk más esetekben is megjavította kissé gyepűvonala érdekében a földrajzi körülményeket. A lajtamelléki *Örpordányt* például a Rába mellékére helyezte, a lajtamelléki *Röjtőkör*-t pedig a Kapuvár-vidéki *Röjtők*-kel azonosította. Futólagos rápillantásnál ezeket a földrajzi leiterjakobokat vettem észre a térképen; ha valaki nem sajnálja a fáradságot, bizonyára bőségesen fog hasonlókat találni. Ilyen történeti, nyelvészeti és földrajzi módszerekkel azután már igazán nem nehéz tetszőleges hadtörténelmi elméleteket fabrikálni. Szerzőnknek csak egy dologban van feltétlenül igaza, hogy t. i. gyepűtanulmányának „eredményei“ nem tekinthetők véglegeseknek.

Moór Elemér.